

RAZISKOVALNA NALOGA

SLOVENSKA NARODNA NOŠA

Področje: ETNOLOGIJA

Avtorja: Nejc Bajt

Sara Ručigaj

Mentorica: prof. Patricija Veldin

Leto izdelave: 2010/2011

Šola: Gimnazija Kranj

Kazalo

1. UVOD.....	2
Narodna noša	2
2. POVZETEK.....	3
3. SUMMARY	4
4. ZAHVALA	4
6. RAZVOJ NARODNE NOŠE	6
6. 2. KAJ JE NARODNA NOŠA?.....	10
6. 3. Kmečka noša v 17. in 18. stoletju na Gorenjskem	11
6. 4. Kmečka noša v 19. stoletju na Gorenjskem	14
6. 5. Slovenska tradicionalna narodna noša	16
7. Kako je slovenska narodna noša povezana z razvojem nacionalizma, čitalniškega in taborskega gibanja? 18	
7. 1. Čitalniško gibanje	19
7. 1. Taborsko gibanje	20
8. Pomen in ohranjanje narodne noše	21
9. Rezultati ankete.....	22
10. Viri in literatura	25

1. UVOD

Narodna noša

Pomen narodne noše za Slovence se je skozi čas korenito spreminjal. V tej raziskovalni nalogi bova ugotavljala, kako se je noša spreminjala vse od 17. stoletja naprej, kakšna je bila njena namembnost na začetku ter kakšen pomen za Slovence kot narod ima danes.

Najina hipoteza je, da je med Slovenci noša mnogo manj cenjena, kot je bila včasih, oz. da nismo seznanjeni s konceptom narodne noše kot nacionalnega simbola. Sklepava, da je poznavanje narodne noše v drugih evropskih državah veliko bolj razširjeno. Ena od hipotez najine raziskovalne naloge je tudi, da je razvoj noše iz okolice Bleda v slovensko narodno nošo, povezan z razvojem slovenskega narodnega gibanja v 19. stoletju.

V nadaljevanju bova predstavila narodno nošo v posameznih obdobjih in ugotavljala, kakšne spremembe so se pojavljale, kateri elementi so ostali večinoma nespremenjeni in kaj so vzroki za spreminjanje oblačilnega stila. Ugotavljala bova, kaj narodna noša predstavlja povprečnemu Slovencu, ter kako se je spominjajo naše babice.

Za to nalogo sva se odločila predvsem zato, ker sva sama neposredno povezana z njo preko folklorne skupine, ki ima nalogo ohranjanja slovenske kulture, k čemur zagotovo spada narodna noša, zato nama morda pomeni nekaj več in bi rada proučila vzroke za upadanje zanimanja slovenskega mladstva za ta simbol slovenstva.

2. POVZETEK

Slovenska narodna noša se je v toku zgodovine korenito spremenila, prav tako pa tudi odnos državljanov do tega simbola slovenstva. Današnja narodna noša izhaja iz stare noše iz okolice Bleda. Oblikovala se je na podlagi razvoja nacionalizma, čitalniškega in taborskega gibanja. Slovensko narodno gibanje se je krepilo vse od 18. stoletja naprej, vendar se je razcvetelo prav v obdobju nastajanja ustav (oktobrska diploma, februarški patent in decembrska ustava) v habsburški monarhiji. Ustave so omogočile vzpon nemškega meščanstva, zato so se Slovenci počutili ogrožene. Že s čitalniškim gibanjem so bili storjeni prvi koraki k razvoju slovenske narodne identitete tudi med malo manj bogatejšim prebivalstvom. Tu predvsem misliva na trško meščanstvo, ki pa je včasih zablodilo in iskalo svojo identiteto med aristokracijo. Kersnik jih je odlično poimenoval jara gospoda. Potem pa se je zgodilo leto 1868. Slovenstvo se je zbudilo na množičnem javnem zborovanju ali taboru v Ljutomeru. Mladoslovenci so znali na svojo stran pridobiti množično kmečko podporo in prav v njihovem oblačilnem slogu, so slovenski meščani poiskali nošo, ki jih je določala kot Slovence. Taborsko gibanje je uspešno okrepilo slovensko narodno gibanje, povezalo je oba slovenska politična tabora ter dalo glas kmečkim množicam.

Prav zato, ker se je v 19. stoletju vložilo toliko truda za narodno samobitnost, naju žalostijo najine ugotovitve, ki podpirajo najino hipotezo. Torej Slovenci premalo cenimo našo narodno nošo in v njenih oblačilnih elementih ne najdemo neke simbole, ki bi jih bili še vedno pripravljeni nositi. Rezultate, kako so se anketiranci odrezali pri vprašanjih, ki se nanašajo na prepoznavnost in nošnjo naše narodne noše, si lahko ogledate od 22. do 24. strani.

3. SUMMARY

Slovenian national costume during the course of history changed dramatically, as well as citizens' attitudes to this symbol of the Slovenia. Today's national costume derived from the old costumes from the surroundings of Bled. It was formed during the development of nationalism, reading movement and "tabor" movement. Slovenian national movement has grown since the 18th century, but has also led to a boom during the formation of the constitution (the October Diploma, February Patent and December's constitution) in the Habsburg monarchy. Constitution allowed the rise of the German bourgeoisie, therefore Slovenes feel threatened. Even with the reading movement were the first step towards the development of Slovenian national identity among the population a little less richer. Here in particular we think the market town bourgeoisie, but sometimes they were looking for its identity among the aristocracy. Kersnik had written about them and called them jara gospoda. Then it happened the year the 1868th. Slovenia has been aroused in the mass rally in Ljutomer. Mladoslavenci have been able to get his side mass peasant support and also in their clothing style, Slovenian citizens find the costume which is defined as the Slovenes. The tabor movement has successfully strengthened the Slovenian national movement that linked the two Slovenian political camp and give voice peasant masses. Precisely because, in the 19th century has worked so hard for national identity, we are sad our findings support our hypothesis. Slovenians does not appreciate our national costume and in her clothing fails to find a symbol that would have been still willing to bear. The results of how the respondents cut in matters relating to the identification and wear our national costumes, you can see from 22 to 24 page.

4. ZAHVALA

- Za mentorstvo, strokovne nasvete ter za pomoč in spodbude pri delu se zahvaljujema najini profesorici zgodovine gospe Patriciji Veldin.

5. POSTOPKI DELA

Za izdelavo naloge sva uporabila več metod. Da sva se podrobneje seznanila z oblačilnimi kosi slovenskih noš skozi zgodovino, sva analizirala več slikovnega in pisnega gradiva, predvsem z etnografskega področja¹. Izhajala sva iz osnovnega etnografskega dela - Slava vojvodine Kranjske - delo Janeza Vajkarda Valvasorja. To delo je nama bilo v veliko pomoč predvsem pri ugotavljanju oblačilnega videza v 17. stoletju, obenem pa je pisni vir za opise osnovnih elementov oblačilnih kosov ter kako in iz česa so jih izdelovali.

Da bi odgovorila na vprašanje, kakšne spomine imajo starejši občani na narodno nošo, sva vpeljala še eno raziskovalno metodo – intervju. Najprej sva se pogovorila z najinimi najbližjimi sorodniki, nato pa še z nekaj starejšimi krajanji.

Naslednja metoda, ki sva jo uporabila, je anketa. Sestavljena je tako iz vprašanj zaprtega (t. j. izbirnega) kot tudi odprtega (omogočajo razlago) tipa. Vprašanja so sestavljena tako, da nanje lahko objektivno odgovarjajo predstavniki obeh generacij, starejše in mlajše.

Vprašalnike sva razdelila prijateljem in nekaj naključnim izbrancem srednje starosti ter starejšim osebam.

¹ Viri in literatura so navedeni na koncu naloge

6. RAZVOJ NARODNE NOŠE

6. 1. VPLIV MEŠČANSKE OBLAČILNE KULTURE

»Obleka postavlja človeka v čas in prostor... Po obleki ločujemo fevdalca od tlačana, vojaka od kmeta (Kunaver, 1997, str.5).

Skozi čas se je kmečka noša precej spreminjala. V starejših obdobjih, predvsem do 18. stoletja, so bile vzrok za spremembe predvsem stanovske razlike. Stanovi so bili uvedeni z namenom, da bi se *»prebivalstvo razlikovalo po obleki glede na družbeni položaj«* že na prvi pogled, to pa so najlažje dosegli z uvedbo predpisov o obleki in blagu, ki so ga smeli uporabljati posamezni stanovi (Makarovič, 1971, str. 88). Ta pravila se kasneje ne izvršujejo več striktno, ampak imajo predvsem nek moralni pomen, ki ga je spodbujala Cerkev, ki se je nasploh pogosto spotikala ob 'spodobnost' nekaterih kosov oblačil, a ljudje teh navodil običajno niso pretirano upoštevali.

Ob zakonskih določilih so na nošo vplivale tudi številne družbene in gospodarske okoliščine, katerim se je kmečki oblačilni videz prilagajal. Tako je v 16. stoletju še izrazito poznosrednjeveški, v 17. stoletju pa že sledi baročnim smernicam.

Barok je slogovno obdobje v evropski umetnosti in kulturi. Trajal je od 17. do sredine 18. stoletja. S kulturnega vidika je to čas protireformacije, ko je Cerkev spet pridobivala na moči, s političnega pa čas absolutističnih vladarjev. Zanj je značilno predvsem bogato okrasje, številni ornamenti in barvitost ter raba dragocenih materialov.

Od 17. do 19. stoletja se je noša le malo spreminjala. Nekateri elementi so se skoraj nespremenjeni ohranili vse do začetka 19. stoletja.

Takrat pa se je noša spet korenito spremenila pod vplivom sosednjih narodov, obdobja empir in bidermajerja ter pod vplivom razsvetljenstva in idej francoske revolucije. Odločilen vpliv na razvoj oblačil je imelo meščanstvo.

Empir se je razvil pod vplivom razsvetljenskih idej in francoske revolucije. Razsvetljenstvo je bilo začetek in temelj modernega obdobja evropske kulture in zgodovine, ki je temeljilo na

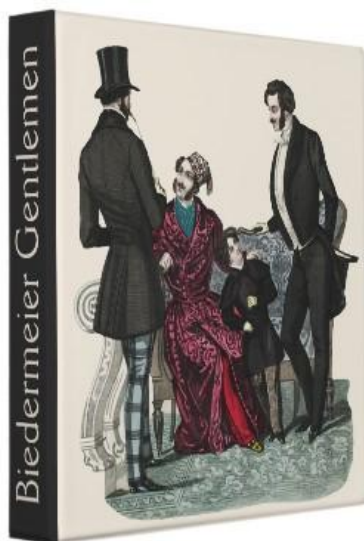
racionalizmu. Nosilec razsvetljenstva je bilo meščanstvo. Razsvetljenci so nasprotovali absolutizmu, saj so verjeli, da oblast izhaja iz ljudstva in ljudstvo ima pravico oblast izbirati in jo po potrebi zamenjati. Človeka so videli kot naravno in razumno bitje, ker so poudarjali enakost in svobodo med ljudmi. Za zgled jim je bila rimska republika in atenska demokracija, zato so se tudi slogovno nanašali na ti dve zgodovinski obdobji, kar se je odražalo v umetnosti in v modi.

Slika 1: Damska oblačila iz obdobja empir

Empir je vmesno slogovno obdobje med barokom in bidermajerjem; značilen je predvsem za francosko uporabno umetnost v zgodnjem 19. stoletju. Razvil se je z namenom, da povečuje Napoleonovo vladavino, zato naj bi simboliziral mogočnost in svobodo, zgleduje pa se po antični, predvsem rimski arhitekturi. Zanj so značilne ravne in dolge ženske obleke, prepasane pod prsmi, in dolge moške suknje s širokimi škrici.

Bidermajer je bil srednjeevropski oziroma nemški meščanski umetnostni slog v 1. polovici 19. stoletja. Beseda bidermajer izhaja iz nemške besede 'bieder', ki pomeni 'zanesljiv, vrl'. V tem času so v družbi prevladovali meščanski ideali, konservativnost, prilagodljivost in zmernost ter skromnost. Zanj so značilni preprosti predmeti, katerih glavna značilnost je predvsem uporabnost in enostavnost. Bidermajer je zagovarjal umik iz javnosti v družinsko življenje. Pod vplivom Meternichovega absolutizma se je razširil tudi v slovenskih deželah.

Slika 2: Moška moda v obdobju bidermajerja

Slika 2: Ženska moda v obdobju bidermajerja

Skratka – kot se je spreminjala moda na našem prostoru, se je spreminjala tudi noša. *»Čim bolj se je kmet osvobajal družbene in gospodarske podrejenosti, tem svobodneje se je tudi oblačil«* (Makarovič, 1971, str. 89). Začele so izginjati razlike med meščansko in kmečko nošo - predvsem zaradi razvoja trgovine in prevoznitva. Potniki so prinašali vedno nove kose oblačil od drugod, ki so bili za lokalno prebivalstvo zelo vabljeni in tako je počasi prišlo do izgube vseh ljudskih posebnosti in originalnosti v noši. Ker je cvetela obrt, se je poleg socialnega, krepko izboljšal tudi premoženjski status oziroma položaj, to pa se je kazalo tudi navzven z oblačili.

V tem času so bile spremembe še vedno omejene na kraje, ki so ležali ob pomembnejših trgovskih poteh, v bolj odročnih vaseh pa je bilo stapljanje meščanskih in kmečkih noš počasnejše. V drugi polovici 19. stoletja je prišlo do korenitih sprememb v načinu izdelovanja tkanin. Razvile so se tovarne, bombažno blago, ki je prihajalo iz njih, pa je bilo precej cenejše in lepše, zato se je še hitreje širilo tako med kmečkim kot med meščanskim prebivalstvom in videz teh dveh slojev se je še bolj izenačil. S širjenjem tujih proizvodov je izginjala domača izdelava lanenega platna, ki je prej močno prevladovalo na kmetih, zdaj pa se pridelava preprosto ni več izplačala.

Po prvi in drugi svetovni vojni se je kmečko prebivalstvo še bolj moderniziralo. Z razvojem kulture in tehnologije so skoraj popolnoma izginile razlike med prebivalci na podeželju in v mestih. *»Nenehno izboljševanje kmetove življenjske ravni, povečani medsebojni stiki in*

njegova od dne do dne večja razgledanost...» so privedli do skoraj popolnega izenačenja z mestnim prebivalstvom (Makarovič, 1971, str. 93).

Danes je napredujoča globalizacija privedla do tega, da je nemogoče opaziti razliko med prebivalcem vasi ali mesta, celo prebivalce dveh držav (sploh evropskih) ni več enostavno razločevati. Narodna noša se ohranja le še s folkloro, v etnoloških muzejih in v spominu najstarejših prebivalcev, kar je po najinem mnenju za Slovence kot majhen narod, obkrožene z večjimi sosedi in kot člani Evropske unije, ki združuje tako različne skupine, velika škoda.

6. 2. KAJ JE NARODNA NOŠA?

Najprej bi rada pojasnila razlike med pojmi kmečka, narodna in ljudska noša. S pojmom ljudska noša so strokovnjaki dolgo časa označevali kmečko nošo. Še splošnejši naziv za kmečko nošo je narodna noša, ki se je uveljavil ob koncu 19. stoletja. Vendar pa sta obe poimenovanji preveč ohlapni za oznako kmečke noše in pomenita povsem določeno kategorijo noše.

Pojem ljudska noša obsega noše različnih stanov, obrtnikov in kmetov ki se razlikujejo po gospodarskem in družbenem položaju in zato tudi po obleki. *»Zato je potrebno noše posameznih stanov ali posameznih družbenih skupnosti določneje poimenovati, kakor na primer: obrtniška noša, delavska noša in kmečka noša«* (Makarovič, 1971, str. 18).

Pojem narodna noša ima dva pomena - strokovnjaki so ga uporabljali ob koncu 19. stoletja za poimenovanje kmečke noše in ga kmalu nehali uporabljati, tako da danes pojem narodna noša pomeni nacionalno slovensko nošo in ne več kmečko.

6. 3. Kmečka noša v 17. in 18. stoletju na Gorenjskem

Slika 4: Kmečka noša na Slovenskem za časa Valvasorja

Za moško nošo v 17. stoletju je značilno, da so bila oblačila večinoma enaka. Po celotni Gorenjski so v 17. stoletju kmetje nosili zelo podobna oblačila. Valvasor pravi, da so ponekod pozimi nosili kamižole (kratke suknjiče) in dolge hlače. Po nekaterih delih Gorenjske so nosili kazake (dolge suknjiče) in hlače. Vse so izdelovali iz lodna – »to je zelo navadno, grobo in debelo sukno...« (Valvasor, 1977, str. 113). Loden (bukovo sukno) je bilo zelo grobo in različno debelo blago, po navadi črne barve. Če so bili bolj premožni, so včasih za hlače in suknjiče uporabili bolj fino sukno.

Poleti so nosili bele ali črne platnene hlače in srajco z okroglim ovratnikom. Pokriti so bili s črnim klobukom.

Poleti so bili tako moški kot ženske obuti v cikle (lesene čevlje) iz različnih vrst lesa, kot je gaber, lipa, javor, pozimi pa črne usnjene čevlje ali pa procke (podobne so krpljam - pletene so iz tankega šibja, napetega na okvir iz malce debelejšje veje).

Za žensko nošo v 17. stoletju je značilno, da »*nosijo na glavi tako imenovane peče*« (Valvasor, 1977, str. 114). Narejene so bile lahko iz mehkega in tankega platna ali pa iz debelega in grobega - odvisno je bilo od tega, koliko je bila ženska premožna in ob katerem času so jo nosile – ob praznikih so nosile fino izdelana pokrivala iz lepšega, bolj drobno tkanega platna, na običajen dan pa preprosteje izdelane peče iz malce bolj grobo tkanega platna. »*Platno ali pečo na glavi tako spretno zložijo, da je na sredi videti, kakor bi zgoraj bilo čisto drugo platno...*« (Valvasor, 1977, str. 114). Nekatere ženske so bile take mojstrice, da so pečo zložile tako, kot bi bila sešita iz dveh različnih vrst blaga. Platno je bilo narejeno iz lanu, ki so ga v tem času sejali precej bolj pogosto kot danes.

Na glavi so lahko nosile tudi šapelj – to je ozka preveza iz žameta, okrašena z vezeninami. Dovoljeno ga je bilo nositi le neporočenim dekletom.

Pozimi so imele oblečen životnik, na katerega je bilo prišito krilo. »*Pozimi tičijo v kratkih kožuhih*« - čez životnik so oblekle kožuh iz kozje kože « (Valvasor, 1977, str. 114). Krilo je bilo drugačne barve kakor životnik. Materiali so bili zelo različni, najpogostejše uporabljeno je bilo črno obarvano platno, včasih tudi volna.

Čez krilo so dale moder pas in čez ta pas še sklepanec – nekakšen pas iz lepo kovanega, z drobnimi vzorci okrašenega železa. »*Navadno si zavežejo okoli vratu bel platnen robček, tudi poleti...*« (Valvasor, 1977, str. 114). Poleti so nosile bele ali črne platnene halje.

V 18. stoletju so moški nosili hlače, ki so bile narejene iz zelenega ali črnega mezlana in so lahko segale malo čez kolena, ter so bile zelo ozke. Mezlan je blago iz kombinacije volne in lanu. »*Na sredi nosi Kranjec zmerom pas iz volnenega rdečega ali modrega blaga*« (Baš, 1984, str. 16). Včasih so si pripasali pas zaradi praktičnega, ali pa estetskega namena. Hlače so imeli pripete z zelenimi volnenimi naramnicami. Telovnik so nosili zelo malo - raje so oblekli predvsem rjavo suknjo brez gumbov, namesto njih so uporabili zaponke. Suknja je bila dolga, rdeče podložena, brez žepov in brez gub. Namesto žepov so imeli oprtan tornister. To je torba, sešita iz telečje kože. Pod suknjo so imeli jopič, pod jopičem pa še dolgo srajco brez ovratnika, ki se je nosila zatlačena za hlačami in je imela na vratu razporek. Jopič je bil po navadi rdeč in je imel majhne kovinske gumbe. Poleti so imeli oblečeno samo srajco in kratke hlače, pozimi pa so čez suknjo ogrnili še ovčji kožuh.

Pozimi so imeli na glavi črn klobuk z modrim, črnim ali kakim drugim barvnim trakom in širokimi krajci, poleti pa črno barvan slamnik. »*Vse leto ne nosijo drugega kakor črne škornje*« (Baš, 1984, str. 23) ali pa so bili bosi. Imeli so tudi bele volnene nogavice.

»Slovanke še vedno ljubijo vse, kar je obrobljeno, nagubano in nabrano«(Baš, 1984, str. 18).

Ženske so v 18. stoletju nosile krilo iz mezlana, obarvano zeleno, črno ali rdeče. Bilo je močno nagubano in spodaj obrobljeno z modrim trakom. Nad krilo so si ženske zavezale predpasnik. Čez krilo so dale sklepanec. Predpasnik je bil iz belega platna. H krilu je bil prišit steznik, ki je bil pogosto iz črne svile in zelo kratek. Na robovih je bil obšit s trakovi. Pod steznik so oblekle belo, kratko in na prsih močno nagubano srajco z ohlapnimi, širokimi rokavi, obrobljenimi s čipkami ali manšetami. Srajco so zapele z medeninasto ali srebrno sponko. Taki srajci se je reklo rokavci. Pod to srajco so oblekle dolgo, belo, spredaj zelo odprto srajco brez rokavov, ki je malo gledala izpod krila. Poleti sploh niso imele oblečenega krila in steznika, pozimi pa so čez steznik dale še kožuh. Na glavi so imele pečo, avbo, šapelj ali pa so si lase spletle v dve kiti (značilno za neporočene ženske), ki sta bili na koncu okrašeni z rdečim trakom. Obute so imele črne čevlje s peto ali pa so bile kar bose, odvisno od premožnosti ali priložnosti. Volnene nogavice so bile rdeče barvane ter močno nagubane.

6. 4. Kmečka noša v 19. stoletju na Gorenjskem

Slika 5: Kmečka noša iz okolice Škofje Loke

Pomembni moški oblačilni kosi so bili dokolenske hlače, srajca, telovnik, čevlji, klobuk. Hlače so bile narejene v rokokojskem stilu (rokoko je obdobje poznega baroka, zanj so značilne lahkotne, razgibane oblike in bogato okrasje), zato so bile zelo ozke. Proti sredini stoletja, začnejo nositi širše hlače. Zapeli so jih s pomočjo gumbov, narejene pa so bile lahko iz irhovine (koža divje živali npr. jelena), sukna, mezlana ali platna. Okoli leta 1830 so se pojavili industrijski materiali za hlače – cajg (težka bombažna tkanina, podobna volni), cvilh (groba in močna lanena ali bombažna tkanina) in strojno tkano tanko bombažno blago. Ponekod so še vedno uporabljali naramnice, ki so proti sredi stoletja začele izginjati, v začetku stoletja izginejo barvasti pasovi. Srajca je bila še vedno brez ovratnika, bela, platnena. Redki so imeli srajco z visokim ovratnikom. Čez srajco so oblekli telovnik, ki je bil najprej iz ene same vrste blaga (rdečo sukno), z ozkim in stoječim ovratnikom. Proti koncu 19. stoletja pa je bil že sešit iz dveh vrst blaga (cenejše blago za zadnji del, dražje za sprednji - črn vzorčast žamet) in s fazono (vrsta kroja ovratnika). Čez telovnik so si nadeli različna vrhnja oblačila: kožuh iz ovčje kože, plašč do pasu iz modrega lodna, rjav jopič iz sukna, rjav ali siv kratki suknjič, suknjo iz rjavega ali sivega lodna. Na glavi so imeli črn klobuk z manjšimi krajci, ali pa črn slamnik. Pod klobukom so nosili vodoravno progasto čepico s cofom. Obuti so bili v nizke, črne usnjene škornje z zavihami, od sredine 19. stoletja so imeli škornje do kolen, v začetku 19. stoletja pa so nosili tudi čevlje z nizko peto ali pa so bili preprosto bosi. Okoli vratu so si radi zavezali pisano ruto iz bombaža ali volne. Proti koncu 19. stoletja so nosili tudi bele predpasnike. V deževnih dneh so v prvi polovici 19. stoletja že uporabljali dežnik, narejen iz povoščenega platna. »Torbe in bisage so dopolnjevale moško nošo...«

(Makarovič, 1971, str. 23). Nosili so pisane torbe iz lanenega platna. Pojavile so se tudi pipe, uhani, noži. Proti koncu stoletja so irhaste hlače, telovnik, čepica in kožuh postali staromodni.

»Značilno žensko oblačilo je bilo krilo z modrcem...« (Makarovič, 1971, str. 23).

Poleg krila z modrcem je nošo sestavljalo še spodnje krilo, predpasnik, rokavci, pokrivalo, obuvala, nakit. Ženske so nosile krilo z modrcem kot delovno in praznično oblačilo, pozimi in poleti. Proti koncu stoletja se je ohranilo le še kot delovno letno oblačilo. Krilo je bilo v pasu močno nagubano in spodaj je imelo prišit zelen svilen trak. Modrc, ki je bil prišit na krilo, je segal po zakasneli empirski modi le malo čez prsi, spredaj so ga ženske zavezale s trakom ali pa spele s sponko. Modrc in krilo sta bila iz platna, mezlana ali cajga in rjave, črne, rdeče ali rjave barve. Nad krilo so dale sklepanec. Pod modrc so ženske še vedno oblekle rokavce (kratka, bela, platnena srajca s širokimi rokavi in močno nagubanim prsnim delom). Sredi stoletja so se bogate prsne gube prenesle na rokava, ki so jih poškrobile (vpliv bidermajerskega sloga) in ovratnik je bil obrobljen s čipko. Proti koncu stoletja rokavci izginejo. Nad modrc so pozimi oblekle različna vrhnja oblačila: jopo z rokavi in špenzer (kožuh), ki sta zamenjala kožuh in suknjo. Jopa, ki je bila iz črnega sukna in podložena z rdečim volnenim blagom, je segala čez pas, črn, suknen špenzer pa samo do pasu. V drugi polovici 19. stoletja je bil špenzer že zastarel. Sredi 19. stoletja začnejo ženske pod krilom z modrcem nositi tudi spodnje krilo. Spodnje krilo je bilo močno poškrobljeno zato, da je bilo zgornje videti bolj košato, narejeno je bilo iz platna ali bombaža. Poleti so po navadi nosile samo spodnje krilo in rokavce. Predpasnike so si ženske zavezale s prišitim pasom čez zgornje krilo. Narejeni so bili iz belega bombaža ali platna, v sredini stoletja pa že iz industrijskega blaga (taft - gosta, trda in gladka tkanina iz svile, kambrik - bombažna tkanina v platneni vezavi, perkal - gosta, tanka, navadno drobno potiskana bombažna tkanina) in svile, zelene, modre ali rdeče barve. Na glavi so lahko imele pečo, ki je bila zavezana »na petelina« (tako, da so trakovi štrleli navzgor - tako je bilo moderno) ali pa so čeznjo dale avbo, ki so jo lahko nosile tudi kot samostojno pokrivalo in je bila spredaj zelo lepo izvezena, zavijačo (trioglata ruta, na čelnem delu izvezena) in šapelj (okrasni trak za okoli glave). Sredi stoletja so vsa pokrivala zamenjale trikotne svilene, bombažne ali volnene rute. Na nogah so imele cokle ali nizke čevlje na vezalke, ali pa so bile bose. Nosile so tudi bele ali rdeče bombažne ali volnene nogavice.

Slika 6: Dama pokrita s pečo

6. 5. Slovenska tradicionalna narodna noša

Oblikovala se je v drugi polovici 19. stoletja. V času taborskega gibanja so si Slovenci za svojo nošo izbrali nošo iz okolice Bleda in jo dodatno polepšali. Za ženska oblačila z Bleda je bilo značilna bogato okrašena peč, ki je bila zavezana na zatilju. Ženske so si prek ramen ogrnile pisano ruto z resicami. Pod to ruto je bila bluza. Oblekle so si tudi rjavo krilo s črnim pasom prišitim malo nad robom krila. Nad krilo so dale predpasnik. Okoli pasu so si zavezale svilen trak. Na noge so obule nizke čevlje z zaponko.

Moški so oblekli belo srajco z ovratnikom, okoli vratu so si zavezali pisano ruto. Čez srajco so dali kratek rožast telovnik z V- izrezom, ki se je zapel s kovinskimi gumbi. Čez telovnik so

dali suknjo. Nosili so tudi irhaste hlače. Na noge so obuli čez kolena segajoče usnjene škornje. Na glavo so dali črn klobuk.

Slika 7: Bohinjska noša

Moški, ki danes sodelujejo v folklornih skupinah nosijo bele, dolge platnene hlače. Čez te bele hlače si oblečejo še rjave hlače do kolen iz irha (irharice). Obuti so v čez kolena segajoče, črne usnjene čevlje. K današnji noši spada še bela, platnena srajca z nabranimi rokavi, ki se nosi pod svileno trikotno ruto in je živih barv. Nad ruto se obleče rdeč ali črn telovnik (lajb'č), ki ima spredaj vezene rožice. Rute se vidi le malo, na ramenih. Na srčni strani telovnika se pripne rdeč nagelj, ki je simbol Gorenjske in sploh cele Slovenije. Na glavi se nosi črn klobuk.

Ženska v folklornih skupinah pa nosijo eno ali več v pasu nabranih dolgih, belih kril (untre). Včasih je bilo število teh kril odvisno od tega, kako premožna je bila ženska. Čez to krilo se nosi dolga svilena obleka različnih barv - rdeča, modra ali zelena. Čez to krilo se obleče še črn, v pasu nabran svilen predpasnik. Okoli bokov čez predpasnik ženska zapne sklepanec (kovinski pas), na katerega je zavezan trak ali robec. Na glavi se nosi avba ali zavijačka. Včasih je bilo to odvisno od tega, ali je bila ženska poročena ali ne. Poročene ženske so nosile avbo, neporočene pa zavijačko in so pogosto dobile avbo za poročno darilo. Obute so v bele pletene dokolenke z bunkicami, ki nogo optično odebelijo, in črni čevlji. Na zgornji del telesa se da rokavce (kratka bela bluza z nagubanimi rokavi, ki se razprejo če pokrčimo roke), čez rokavce pa svilena živopisana ruta. Ruta se malo nad pasom spne in doda se rdeč nageljček.

7. Kako je slovenska narodna noša povezana z razvojem nacionalizma, čitalniškega in taborskega gibanja?

Narodna zavest se je pri Slovencih začela širiti v prvi polovici 19. stoletja. Takrat smo bili Slovenci pod vladavino Habsburžanov. Habsburški monarhiji je vladal Franc I. Ozemlje, kjer so živeli Slovenci, se je delilo na štiri dežele: Koroško, Kranjsko, Štajersko in Goriško. Veliko prebivalcev Habsburške monarhije še ni bilo narodno opredeljenih, imeli pa so občutek pripadnosti monarhiji in določeni pokrajini.

Vendar pa je v prvi polovici 19. stoletja deželno oznako prebivalca dežele Kranjske - Kranjec - vedno bolj izpodrivala narodna oznaka Slovenec, in sicer zato, ker je bila Kranjska takrat najbolj slovenska dežela. Oblikovanje narodne zavesti se je dogajalo postopoma. Najprej je oblikovanje narodne zavesti v monarhiji zajelo sloj duhovščine in posvetnega izobraženstva. Del izobražene in plemiške družbe je še vedno bolj pripadala monarhiji in ni čutila pripadnosti nekemu narodu. Del te družbe pa je na slovenskem ozemlju izkazoval pripadnost do monarhije in do Slovencev. Do marčne revolucije je bil ta proces pripadnosti nekemu narodu zelo počasen. Vendar se je število narodno opredeljenih in zavednih Slovencev vztrajno povečevalo. Tudi pri drugih narodih (Madžarih, Nemcih, Italijanih) se je narodna zavest povečevala.

V slovenskih deželah je največjo narodno pripadnost izkazovala duhovščina. Pripadnost nekemu narodu je bila povezana tudi z literaturo. Duhovščina se je delila na konzervativno in liberalno usmerjene - liberalci so bili v manjšini, konzervativci pa so še močno prevladovali. Konzervativci so menili, da je slovenščina dobra samo za preprosta besedila. Temu se je po robu postavil Matija Čop, ki je okoli sebe zbral majhen krog izobražencev. Menil je, da se v slovenščini da pisati tudi bolj zahtevna besedila in pesmi. Trditev je zanesljivo dokazal France Prešeren, ki je slovensko besedo povzdignil v višave.

Vendar pa je bil to le eden od prelomnih trenutkov za slovenščino in slovensko narodno pripadnost. Drugi prelomni trenutek se je zgodil leta 1848. Na Dunaju je 13. marca leta 1848 izbruhnila revolucija in nepriljubljeni konzervativni nemški kancler Metternich je moral odstopiti. Na Dunaju so slovenski izobraženci ustanovili društvo Slovenija in napisali

program Zedinjena Slovenija. Meje programa je očrtal celovški kaplan Matija Majer Ziljski. Poleg njega so program zagovarjali še svobodomiselni izobraženci, študentje in duhovščina, ki pa so bili zelo maloštevilni. Zahtevali so uvedbo slovenščine v urade in šole, ter preureditev Habsburške monarhije v skupnost zveznih držav, »v kateri bi Slovenci - kot vsi drugi narodi - uživali upravno, politično, celo gospodarsko avtonomijo« (Vodopivec, 2006, str. 54). Vendar pa je bila podpora programu premajhna in zato ni bil uresničljiv. »Revolucija je bila povsod poražena...« (Vodopivec, 2006, str. 54).

V drugi polovici 19. stoletja slovenski prostor ni poznal resnične industrijske revolucije, vendar pa se je začel počasi gospodarsko in družbeno razvijati. Pomembna za slovenskega kmeta je bila zemljiška odveza, saj je lahko postal lastnik zemlje, če je plačal odškodnino. Kmetijstvo je bilo še vedno najpomembnejši vir zaslužka. Pospešene industrializacije ni bilo tako kot v drugih predelih monarhije. Še vedno so prevladovala manufakture in obrtna podjetja. Slovenski prostor je gospodarsko močno zaostajal za drugimi deli monarhije. V tistem času so zgradili tudi južno železnico Dunaj-Trst (leta 1857). Železnica je bila pomembna za razvoj modernega tržnega gospodarstva in uvoz cenenega blaga iz Češke. Vendar pa slovenskemu prostoru ni prinesla gospodarskega napredka, ampak je le uničila tovarništvo, ki je bilo za Slovence zelo pomembno. Ustanovili so tudi mnogo trgovsko-obrtnih zbornic. Izobrazbena raven prebivalstva je bila slaba, ker so zaradi zemljiške odveze veleposestniki prenehali denarno podpirati podeželske šole.

7. 1. Čitalniško gibanje

V šestdesetih letih 19. stoletja, so na Slovenskem zaživele številne čitalnice. »Napredno misleči meščani in tržani so v njih dajali pobude za afirmacijo slovenskega narodnega gibanja, za rast slovenske nacionalne zavesti« (Makarovič, 1971, str. 19). Prvo čitalnico so ustanovili leta 1861 v Trstu. Še istega leta so ustanovili čitalnice v Mariboru, Ljubljani in Celju. Število čitalnic je vztrajno raslo. Nastajale so v mestih, trgih in manjših upravnih središčih. Čitalnice so bile zbirališče izobražencev, obrtnikov, trgovcev, trških in mestnih veljakov. Na slovenskih tleh je bilo proti koncu šestdesetih let 57 čitalnic in njihov vpliv je bil zelo velik. V predmarčni dobi so obstajala številna bralna društva, čitalnice pa so bile posodobljena oblika teh društev. V čitalnicah so zato prirejali »besede« (prireditve z govori,

deklamacijami, glasbenimi in pevskimi natopi ter gledališkimi igrami v slovenščini). Kulturnemu delu prireditve je navadno sledila veselica s plesom. Nekatere čitalnice so imele v svojih prostorih na voljo slovenske časopise, nekatere pa so imele celo svojo godbo, knjižnico in pevski zbor. Glavna dejavnost čitalnic pa bila vnemanje narodnozavednih, rodoljubnih čustev. Na čitalniških srečanjih so udeleženci utrjevali vezi in občutenje narodne pripadnosti. Kljub zavednemu razpoloženju na teh družabnih dogodkih, pa se je nemščina v realnem, vsakdanjem pogovoru le počasi umikala slovenščini. Ljubljanska čitalnica je bila središče vseh čitalnic.

7. 1. Taborsko gibanje

»V letih 1868-71 je prvič prišlo do množičnih narodnih zborovanj« (Vodopivec, 2006, str. 84). Taborsko zborovanje je veliko zborovanje na prostem, po vzoru čeških taborov in irskih 'meetingov'. Pobudo za ta množična zborovanja so dali štajerski Slovenci. Na slovenskem se je odvijalo 18 taborov. Vsakega tabora - zborovanja, se je udeležilo od 5 do celo 6 tisoč ljudi. Na teh zborovanjih so bili mnogi oblečeni v narodne noše, s katerimi so navzven izkazovali in poudarjali svojo narodno pripadnost. Imeli so tudi zastave in spremljala jih je narodna glasba. Glavni dogodek teh taborov so bili govori, v katerih so se poslanci zavzemali za program, napisan med marčno revolucijo - Zedinjena Slovenija. Zahtevali so enake stvari kot izobraženci v marčni revoluciji in pozivali oblasti naj izpolnijo njihove zahteve. Že pred množičnimi zborovanji pa so se na slovenskem političnem prostoru dogajale pomembne stvari. Slovenska narodna elita se je razdelila na mladoslovence in staroslovence. Staroslovenci so zagovarjali v nemščini napisane časopise in počasne reforme, mladoslovenci pa so se zavzemali za program Zedinjena Slovenija in slovensko napisane časopise. Janez Bleiweis, ki je pripadal staroslovcem, je izdajal časopis Novice. Mladoslovenec Miroslav Vilhar je izdajal časopis Naprej, vendar pa je ta časopis izhajal le eno leto, saj so lastnika zaprli. Prve tabore so organizirali mladoslovenci, pozneje so se pridružili še staroslovenci.

8. Pomen in ohranjanje narodne noše

Opažava, da danes narodna noša veliki večini Slovencev ne predstavlja prav ničesar. S pridružitvijo Evropski uniji so se številni naši razpoznavni znaki porazgubili in med njimi je tudi narodna noša, ki so jo nekdanje oblačili s takim ponosom. Ko gledamo, na primer narodno zabavne oddaje, se noša predstavlja le kot del 'šovbiznisa', morda je ponekod že predmet norčevanja, češ – 'spet ta goveja muzika'. Če bi danes od najinega vrstnika zahteval, naj se oblečen v nošo sprehodi čez center Kranja, bi verjetno storil vse, da se temu izogne. Narodni simbol izgublja ali je izgubil svoj pomen.

Seveda obstajajo tudi izjeme, ki jih je na srečo še vedno kar precej. Folklorna društva se, sploh v zadnjem času, zelo zavzemajo, da bi ljudem ponovno približali ta del kulture, ki smo ga v obdobju napredujočega kapitalizma in z menjavanjem političnih režimov odrinili na stran. Prava noša še vedno živi tudi v spominih najstarejših občanov in občank, ki še pomnijo, kako si je mama dala na glavo avbo in šla tako oblečena na poroko ali slavlje. To bi se nam dandanes verjetno zdelo nepredstavljivo. Za to da se naša ljudska zgodovina ne pozabi, skrbijo tudi etnografski muzeji, ki hranijo številne primerke noš iz različnih obdobj, ter mnoga pisna in ustna pričevanja.

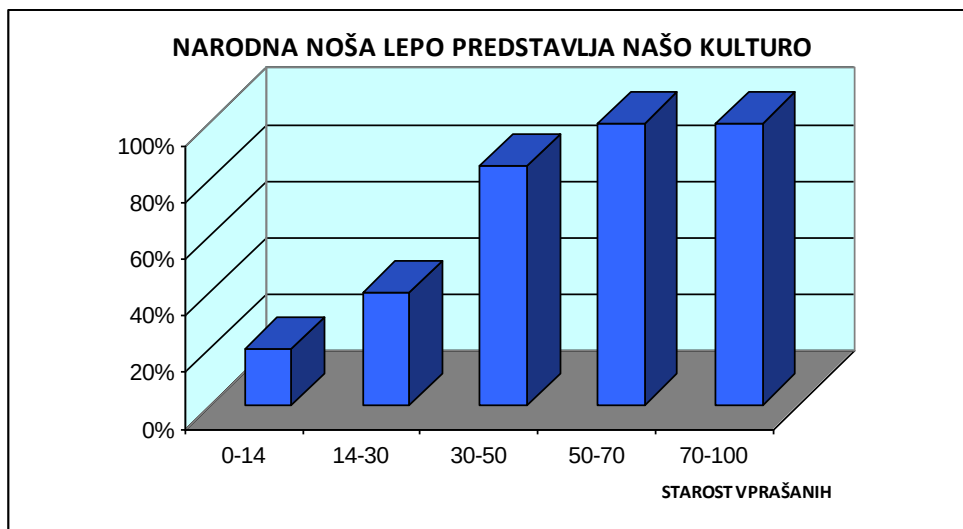
Po protokolu naj bi bila narodna noša najbolj svečano oblačilo, veliko višje uvrščeno po lestvici pomembnosti kot navadna obleka. Toda – pomislimo – smo že kdaj videli predsednika Türka ali morda premierja Pahorja v irharicah? Nikakor, še posebej pa ne med srečanjem s katerim od visokih državnikov. In kako bi se odzvali, če bi se tak primer zgodil – bi mediji naredili škandal, bi se mi zgražali, bi nam šlo na smeh? Morda. Toda ena stvar drži – zgledi vlečejo – in mogoče bi si še kdo upal nadeti slovesno obleko in pokazati ponos na našo državo.

Narodna noša pa ni povsod tako odrinjena na stran – že v naši severni sosed, Avstriji, se nosi veliko pogosteje in je mnogo bolj čislana. Lep primer stalne tradicije ohranjanja je tudi nemški Oktoberfest, mednarodno poznani znameniti pivski festival, ki se ga udeležujejo predstavniki vseh generacij. Na tem in podobnih dogodkih povsod po državi se noša zelo pogosto pojavlja in veliko družin ima doma svoj komplet. Pri nas je takih primerov le malo.

9. Rezultati ankete

Anketo je izpolnilo 64 vprašanih, enak delež moških in žensk. Od tega je bilo 10 starih do 14 let, 28 do 30 let – ti so predstavniki mlajše generacije – nato pa še 14 starih do 50 let, 6 starih do 70 in prav toliko starih do 100 let.

Graf 1: Starost vprašanih

Prvi graf prikazuje, kolikšen delež vprašanih iz posamezne starostne skupine meni, da smo lepo prepoznavni tudi po narodni noši (ne samo po zastavi, grbu, himni,...). Rezultati potrjujejo najino prvo hipotezo: Starejši nošo sicer še cenijo, vendar se premo sorazmerno z nižanjem starostne meje zmanjšuje tudi vrednotenje naše noše.

Graf 2: Prepoznavnost noše

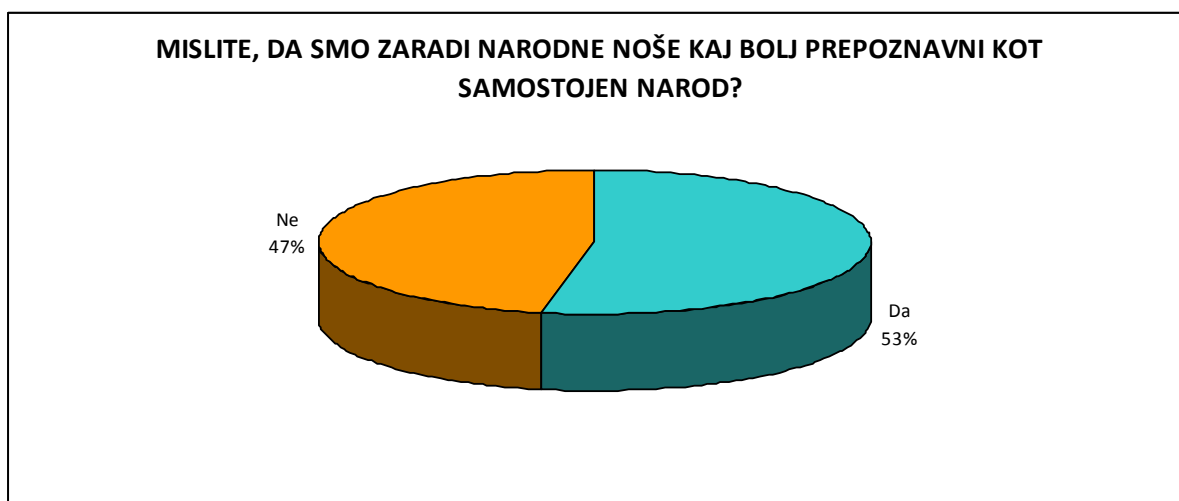
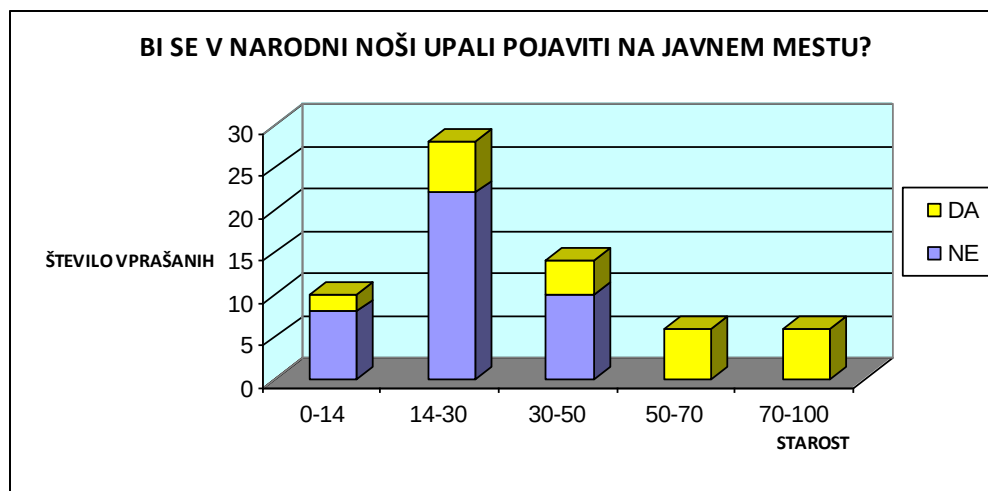

Diagram prikazuje, koliko odstotkov vprašanih meni, da nas noša predstavlja kot samostojen, drugačen narod. Rezultati so precej enakomerno deljeni med obe opciji, upoštevati pa moramo, da je z 'DA' odgovarjala predvsem starejša populacija, obenem pa so k odgovoru

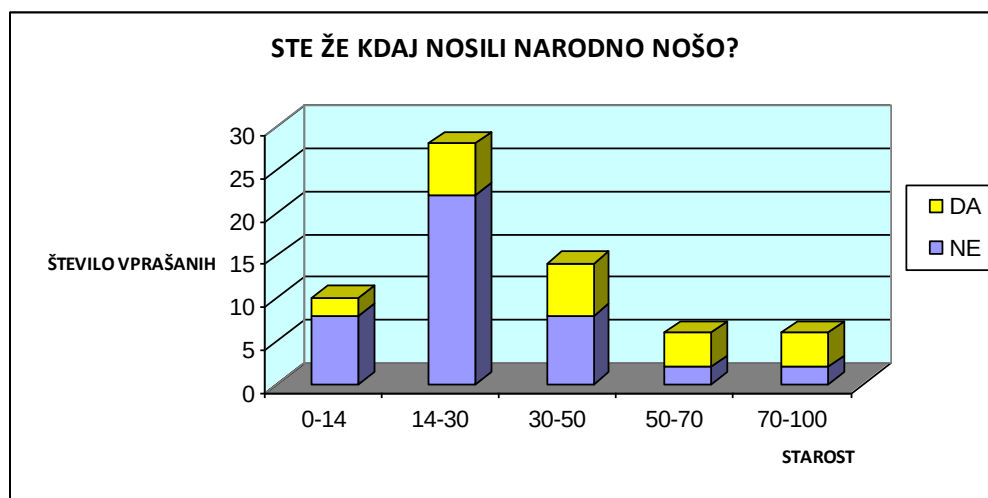
mnogokrat navedli opombo, da predvsem zaradi slovenskih narodnozabavnih glasbenikov v tujini. Ob odgovoru 'NE' je bila najpogostejša opomba ta, da *'ne moremo biti prepoznavni po noši, če jo le redki izven naše države vidijo'*.

Graf 3: Narodna noša na javnem mestu

Tretji graf je odraža, koliko spoštovanja imamo do narodne noše ali pa se ga celo sramujemo pokazati. Tudi tu so rezultati pričakovani – le malo mladih bi se bilo pripravljenih v javnosti pojaviti v slovesni opravi.

Graf 4: Ste že kdaj nosili narodno nošo?

Na tem grafu opazimo, da je danes delež ljudi, ki bi kdaj nosili narodno nošo veliko nižji kot včasih.

Graf 5: Znani Slovenci v narodni noši

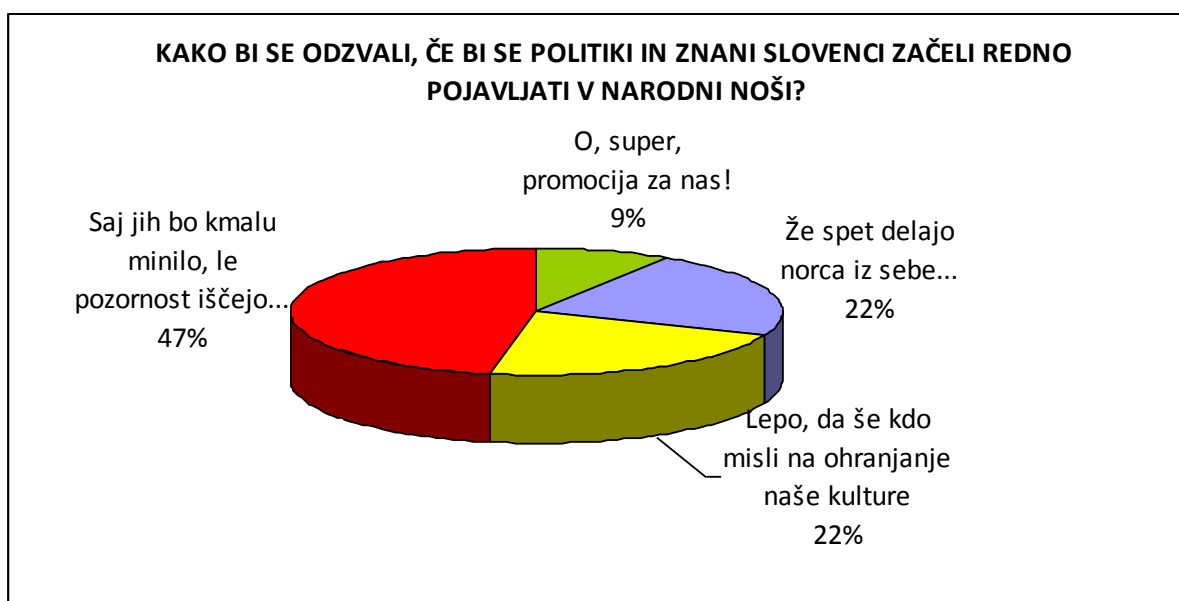

Diagram prikazuje, koliko Slovincem bi se zdelo pojavljanje politikov in znanih v narodni noši, kot to včasih počnejo v naših sosednjih državah iskreno dobra ideja. Rezultat je, da jih le malo meni, da bi bila to za našo državo dobra promocija – večina je prepričana, da bi bilo izkazovanj takega nacionalizma in ljubezni do domovine le ena od kratkotrajnih kapric v predvolilnem cirkusu.

10. Viri in literatura

- Valvasor Vajkard, J. Slava vojvodine Kranjske. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977
- Kunaver, D. Ljudske noše od pomladi do pomladi. Ljubljana: samozaložba, 1997. ISBN 961-6179-14-4
- Baš, A. Opisi oblačilnega videza na slovenskem v 17. in 18. stoletju. Ljubljana: SAZU, 1989. ISBN 86-7131-027-2
- Makarovič, M. Slovenska ljudska noša. Ljubljana: Centralni zavod za napredek gospodinjstva, 1971
- Vodopivec, P. Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Ljubljana: Modrijan, 2006. ISBN 961-241-091-7
- Baš, A. Opisi oblačilnega kmečkega oblačilnega videza na slovenskem v 1. polovici 19. stoletja. Ljubljana: SAZU, 1984
- Žagar, J. Pokrivala. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2004. ISBN 961-6388-08-8
- Makarovič, M. Slovenska kmečka noša od konca 19. stoletja do danes. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1974.
- Kocjan-Barle, M. Slovenski veliki leksikon. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

VIRI SLIK:

Slika 1: <http://www.fashion-era.com/images/RegencyRom/1800chair%20Lady%27s%20Monthly%20Museum.jpg>

Slika 2: http://www.google.com/imgres?imgurl=http://rlv.zcache.com/elegant_biedermeier_gentlemen_in_top_hats_tails_binde

Slika 3: http://rlv.zcache.com/biedermeier_fashion_print_1821_poster-p228093617302588967tdcp_400.jpg

Slika 4: <http://www.imagefree.org/freeimage/ViewImage.aspx?imageId=137374>

Slika 5: http://www.hervardi.com/narodne_nose.php

Slika 6: <http://www.etno-muzej.si/files/Vesel/slike/vesel-3276.jpg>

Slika 7: <http://www.phpbb88.com/zgloke>